

ویژگی‌های سبکی غزلیات صائب تبریزی

نویسنده
دکتر پروین ناهیدی

سرشناسه	: ناهیدی، پروین، ۱۳۲۳ -، توشیحگر
عنوان قراردادی	: دیوان . شرح
عنوان و نام پدیدآور	: ویژگی‌های سبکی غزلیات صائب تبریزی / پروین ناهیدی.
مشخصات نشر	: تهران: فرهوش، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۳۵ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۹۵-۲۹۱-۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه:ص:۲۲۱.
موضوع	: صائب، محمدعلی، ۴۱۰۱۶ - ۴۱۰۸۶ ق. دیوان -- نقد و تفسیر
موضوع	: صائب، محمدعلی، ۴۱۰۱۶-۴۱۰۸۶ق.
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۱۱ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	: Persian poetry -- 17th century -- History and criticism
شناسه افزو	: صائب، محمدعلی، ۴۱۰۱۶ - ۴۱۰۸۶ ق. دیوان.شرح
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ۹۲۰/ن PIR۶۳۷۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۱۹۰۳۲۶

ویژگی‌های سبکی غزلیات صائب تبریزی

دکتر پروین ناهیدی

ناظر فنی: حدیث السادات براتی

صفحه آرا: رضا کاوه

طراح جلد: امیر باغدشتی

نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۷

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۱۹۰۰۰ ریال

کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص و محفوظ ناشر است

آدرس: میدان انقلاب، ضلع جنوب شرقی، ساختمان مترجمان، پلاک ۱۷، طبقه ۱ و طبقه ۲

شماره تماس: ۰۹۱۰۷۸۹۲۷۴۷ و ۰۶۶۹۳۱۶۶۹، ۰۶۶۴۶۰۹۳۶ دور نگار: ۸۹۷۸۴۵۵۸

وب سایت: www.farhooshpub.com

فهرست مطالب

۹.....	نظریه زنده‌یاد دکتر ابوالهیم باستانی پاریزی
۱۱.....	نظریه پروفسور نورعلی میرزا ملا احمد
۱۳.....	مقدمه
۲۷.....	فصل اول
۲۷.....	احوال صائب
۳۲.....	صائب و جایگاه او در ادب فارسی
۳۶.....	تأثیرپذیری صائب از پیشینیان
۴۸.....	صائب و شاعران هم عصر او
۶۱.....	صائب و سهراب سپهری
۶۹.....	فصل دوم
۶۹.....	سبک هندی و خصوصیات آن
۷۸.....	تحقیقات صائب‌شناسی در آذربایجان
۱۰۴.....	محتوای کلام صائب
۱۰۸.....	تکبیت‌های صائب
۱۱۹.....	دنیای عرفان صائب
۱۳۶.....	صور خیال در شعر فارسی
۱۳۸.....	صنعت‌های ادبی در شعر صائب
۱۹۷.....	فصل سوم
۱۹۷.....	مبانی وزن در شعر فارسی و چگونگی آن در غزلیات صائب
۲۰۳.....	اوزان شعر صائب
۲۱۴.....	بسامد اوزان غزلیات صائب
۲۱۶.....	پیوند وزن و مضمون در شعر صائب
۲۲۷.....	کتابنامه

مقدمه

تحقیق و تتبع علمی و ادبی درباره سخنوران زبان و ادبیات فارسی منجر به توسعه گسترده علم و ادب و حفظ آثار فرهنگی و قرون ادبیات کهن فارسی و میراث گران بهای نیاکان ما می‌گردد. بسیاری از موضوعات ادبی و تاریخی جنان اعتبار گسترده‌ای هستند که تأثیرات آنها به طور پایداری پیوسته مطرح‌اند. این موضوعات اگرچه طی قرون، بارها در حوزه بررسی‌های ادبی قرار گرفته‌اند، ولی شاید لازم باشد که در هر عصری در سایه پژوهش‌های علمی گسترده آن دوره و در راستای تجربیات تازه‌تر و ژرف‌تر مورد بازاندیشی قرار گیرد لذا هر روز ما شاهد شیوه‌های پژوهشی فرهیخته‌تر و موشکافانه‌تر در عرصه‌های مختلف ادبی شاعران و سخنوران خود هستیم.

پیشاهنگان شعر و ادب فارسی در میدان سخنوری، هنر خویش را به نمایش می‌گذارند. در همین نمایش‌هاست که شهید بلخی همانند پل ارتباطی اندیشه‌های ادبی بین پیشاهنگان شعر فارسی عمل می‌کند و تک‌سوار میدان سخنوری، یعنی رودکی پا به عرصه شاعری می‌نهد.

با فرماندهی رودکی بر سراسر پهنه ادب، شعر فارسی در عهد سامانیان به سامان رسید و پدر شعر فارسی عنوان گرفت. به تدریج دو خط فکری در ادب فارسی ادامه یافت. یکی خط اندیشه‌های غنایی و دیگر خط اندیشه‌های مدیحه‌ای.

اوج خط غنایی، شاعری چون سعدی را آفرید. آمیزش خط تصوف و عرفان با اندیشه‌های غنایی غزل‌سرایی چون مولوی در جهان علم و ادب ظاهر گشت. ترکیب خط اندیشه‌های غنایی و مدیحه‌ای و عرفانی حافظ، برجسته‌ترین شاعر این سه سرزمین را به میدان سخنوری فرستاد.

پس از حافظ شعر و ادب در جست‌وجوی راه تازه‌ای بود تا بتواند بهتر تخیل خود را بیان کند. که البته آن نو و طرزی نو باشد.

سخنوران دریافته بودند که غزل بهترین قالب برای بیان تخیلات است و باید ماندگار باشد، ضمن تأیید بر سبب غزل راه‌هایی یافتند که در واقع راه‌های اصلی سیر تخیل نبودند؛ از آن جمله مکتب واقع در مکتب واسوخت بود که بزرگان این دو مکتب، فغانی شیرازی و وحشی بافقی، هر یک شیوه‌ای نو در ادب فارسی و در غزل بنا نهادند. لذا تاریخ ادب فارسی نشان داد که هیچ‌یک از این شیوه‌ها شیوه واقعی و ماندگار تخیل ادبی نبودند.

توجه تیموریان و بابریان (گورکانین) به شعر فارسی از عوامل مؤثر تغییر و تحول سبک و شیوه شعر و ادب به حساب می‌آید. آنچه این تحول را یاری کرد، برداشت شاعران ایرانی از برخورد دو فرهنگ هندی و ایرانی بود که این عوامل موجبات ظهور شاعرانی چون طالب آملی، کلیم کاشانی، عرفی شیرازی، نظیری نیشابوری، صائب تبریزی و بیدل دهلوی را فراهم نمود.

به این ترتیب شعر فارسی راهی نو و تازه و طرزی دیگر برای بیان خود یافت و آن را به عنوان راه اصلی برگزید.

در میان این سخنوران صائب تبریزی سخنوری است توانا که در نظم فارسی تأثیرات ماندگاری از خود بر جای گذاشت. که می‌توان او را سرآمد خیل شاعران سبک هندی دانست و جا دارد که درباره او بیشتر قلم‌فرسایی شود. این رسالت ماست که بتوانیم برای بیشتر شناساندن میراث نیاکان خود و التذاذ و کسب فیض از این سخنوران و نام‌آوران برای نسل‌های آینده و جوانان کلیدهایی به دستشان بدهیم که بتوانند از مجموعه خلاقیت‌ها و

نبوغ ادبی گذشتگان در راستای رشد استعداد و گسترش تجارب ذوقی و هنری خویش بهره‌مند شوند.

[۱۶، ۱۵، ۳۲]

از وقتی که با اشعار این شاعر نازک‌خیال آشنا شدم، افکار عمیق و نازک‌خیالی‌های او و کاربردهای وی و صنعت‌های ادبی و بلاغی و نرم و خوش‌آهنگ بودن اشعارش توجه مرا به خود جلب کرد و همواره آرزو می‌کردم تا فرصتی به دست آید که بتوانم درباره چگونگی کاربرد صنعت‌های ادبی در غزلیات صائب و اوزان شعر او و علل انتخاب اوزانی خاص پژوهش‌هایی به عمل آورم.

در این اثر بوطیقای شعری صائب و جایگاه و تأثیرات سخن او در پهنه ادب فارسی و استفاده از صنعت‌های ادبی گوناگون چگونگی اوزان شعر بررسی شده است.

محور اصلی شناساندن بیشتر غزل صائب و اندیشه و تخیل او و بررسی فنون شعر او شامل صنعت‌های شعری و اوزان پرکاربرد و قایمیه ردیف است.

باید گفت در عرصه وسعت دامنه اندیشه و خیال، فکر تازه، جستجوی مضمون تازه و نوآوری و غوطه خوردن بر مشاهدات و تجارب شخصی، سخن صائب خود همانند دریایی است. صائب بزرگ‌ترین شاعر سمبولیست ایران است. از خاصیت‌های چشم‌گیر شعر او نوآوری است که نزد او در این جهان هر چه هست پر است از فکر معنی و لبریز است از شعر و زیبایی و افکار ژرف و بلند خود را با استفاده از تمثیل عمیق در پیاپیاز، می‌کند.

ناگزیر پیدایش این همه مضامین بلند و عمیق مستلزم سیر در آفاقی تازه در عالم اندیشه و خیال است. کوشش شده است چگونگی استفاده از جلوه‌های مختلف صور خیال بررسی شود. صائب محور شعر خود را در بهره‌گیری از فنون شعر بر پایه تمثیل و معادل‌سازی بنا کرده است. به کار بردن استعارات و تشبیهات، وفور مراعات‌نظیر براساس تناسب و پیوستگی میان عناصر تازه، رواج ایهام و کنایه، آوردن تصاویر انتزاعی و ذهنی برخلاف عرف (پارادوکس) خلق تعبیراتی تازه بر اساس حس‌آمیزی و اختلاط حواس پنج‌گانه، اغراق،

جناس، مردم‌نمایی، مجاز، ارسال المثل و... و ترکیبات جدید بر پایه ردیف و قافیه، واژگان و ترکیبات تازه زبان و گفتار مردمی و کاربرد تکبیت‌ها و... از ویژگی‌های خاص شعری اوست.

همچنین با هدف شناسایی کیفیت موسیقایی غزل صائب و اوزان شعر او و علل استفاده از اوزان خاص پرداخته شد و این نتیجه حاصل شد که صائب در مجموع از ۲۱ وزن استفاده کرده است. در زمینه وزن شعر صائب در وهله اول نگاه به شعر صائب از زاویه جدید وزنی غزلیات او نباشد و اثبات می‌شود که تنوع و گوناگونی شعر فارسی ناشی از حالات گوناگون روحی و روانی شاعران است و هر یک از اوزان شعر فارسی مانند دستگاه‌های موسیقی با یکی از حالات روحی- روانی تناسب دارد.

از سوی دیگر چون امر شعر نیز باید بیانگر حالات احساسی گوینده باشد، پس می‌توان گفت وزن شعر با لحن آن رابطه سبک‌انگیزی دارد و این امر درباره صائب تبریزی نیز قابل بررسی است. برای رسیدن به این هدف ابتدا مبانی شعر فارسی و چگونگی آغاز شعر عروضی در زبان فارسی ذکر گردید. در راستای این کار، کاربرد این اوزان از زحافات آنها نیز استفاده کرده است که همه این موضوعات در دو جدول جداگانه نموداری تنظیم شده است. برای تنظیم جدول اوزان و زحافات نهایت دقت مبذول شده است. نیز در زمینه موضوع اوزان معلوم شد که گاهی انتخاب وزن در شعر صائب انتخابی نبوده، بلکه ذوقی بوده است.

برای رسیدن به این هدف لازم بود که ابتدا کلیاتی درباره زندگی و سبب تعیین موقعیت و جایگاه صائب در ادبیات فارسی و چگونگی سبک غزل صائب را با تئیر سبک وی در گستره عظیم ادبیات فارسی مطالبی گسترده بیان شده و نقش و جایگاه صائب در غنای زبان فارسی بررسی شود که خود یکی از پدیدآورندگان سبک هندی است و به اهمیت گسترش این سبک در دوره خود او به شکلی نو در قالب شعر نو در شاعران معاصر که رد پای اسلوب صائب را پیروی کرده‌اند، حائز اهمیت است.

امروزه اگر به شعر گویندگان ماوراءالنهری (تاجیکستان و ازبکستان) و افغانستان و شبه قاره (هند و پاکستان و بنگلادش) توجه کنیم، سیر طبیعی سبک هندی را به وضوح می بینیم.

چهره های متجدد این سبک، غالب دهلوی در قرن سیزدهم و اقبال لاهوری در قرن چهاردهم می باشد. سرمشق های ادبی از گروه شاعران ممتاز و درجه اولی مانند صائب و پیروان او و در صدر همه آنها میرزا عبدالقادر بیدل دهلوی که وجودش به لحاظ تاریخی تکامل طبیعی سبک و اسلوب شاعرانه صائب و نزدیکان و هم دوره های اوست. بیدل نمونه عالی و موفق ترین مظهر این سبک شعر است. بررسی آثار صائب برای شناخت شعر او نیز ضروری بود و مورد توجه قرار گرفت.

بدیهی است فهم درست آثار پیشانیان با کاوش یا آبشخور فکری آنان به دست می آید که نقشی بنیادین در درک و روش بررسی آثار کلاسیک ادبی خواهد داشت. از این رو کاوش و تحقیق در آثار و سبک صائب بخش مهمی از اهتمام ها و ناهمواری های وضعیت ادبی قرن دهم ه. ق. و پیدایش سبک هندی و تأثیرات این سبک و ابداع کنندگان آن از جمله صائب تبریزی در تحولات ادبی دوره صفویه را هوار خواهد ساخت.

– پژوهش های صائب شناسی در ایران و کشورهای دیگر:

اکثر محققان و صائب شناسان درباره صائب پژوهش های زیادی انجام داده اند که همه آنها منجر به راه گشایی بیشتر صائب شناسی شده است. این پژوهشگران بیشترین توجه خود را به شناساندن و معرفی صائب به عنوان فرد شاخص سبک هندی معطوف داشته اند و درباره زندگی صائب، ویژگی های سبکی وی، افکار و اندیشه او، خلق و خو و عادات و ذکر نام استادان و آثار او و کلیاتی درباره وزن و قافیه شعر صائب و نظیره گوئی های او بسیار قلم فرسایی کرده اند. اغلب این پژوهش ها در منطقه آسیا به ویژه در ماوراءالنهر از جمله تاجیکستان و در ایران، هند، آذربایجان و ترکیه انجام شده است.

برای اولین بار دیوان صائب در لکنه‌و ۱۹۰۱ در هندوستان چاپ شده است. از جمله نسخه‌های خطی دیوان صائب در کتابخانه‌های معتبر ایران و هند است که در دسترس دانشمندان و علاقه‌مندان به صائب قرار دارد. در ایران نیز تحقیقات فراوان صائب‌شناسی انجام شده است از جمله دکتر تقی وحیدیان کامیار مجموعه تحقیقی صائب‌شناسی را با عنوان "فرهنگ اوزان شعر فارسی" در سال ۱۳۸۶ در ۳۸۵ صفحه نوشته‌اند مؤلف در این اثر اظهار می‌آورد که صائب تبریزی مجموعاً در ۲۴ وزن شعر گفته است و سپس به طور تشریحی به جزئیات آن پرداخته است. مقالات زیادی درباره صائب در نشریات ایران و تاجیکستان و آذربایجان به طبع رسیده است. در کشور ادب‌پرور تاجیکستان، دانشمندان زیادی درباره صائب کتاب‌ها و مقالات زیادی در نشریات آنجا نوشته‌اند که می‌توان از بین آنها به نوشته‌های آقای سید جمال سیدزاده اشاره کرد که به عناوین بعضی از آنها اشاره می‌کنیم:

- ۱- جمال‌الدین سیدزاده: صائب و آثار مرثیه‌ای، مجله صدای شرق.
- ۲- جمال‌الدین سیدزاده: /یجاد شاعر و آثار صائب، مجله ادب.
- ۳- جمال‌الدین سیدزاده: بگذار تا ایمن شوی، از مجموعه گمنامی، مجله ادب.
- ۴- جمال‌الدین سیدزاده: آن نوش که در پیش نهان است، مجله تاجیکستان.
- ۵- جمال نذری‌اف: میرزا محمدعلی صائب، منتخبات سفینه غزل، مجله مدنیت.
- ۶- خدایی شریف‌اف: تلخیص منتخبات صائب، محفل شوق، روزنامه صدای شرق.
- ۷- عبدال مولان، ابیات برگزیده از صائب، روزنامه حقیقت، لنین‌آباد. [۲۳، آرشیو کتابخانه فردوسی شهر دوشنبه]
- ۸- پروفیسور عبدالغنی میرزایف مندرج در مجله وحید، به سال ۱۳۴۶، ش ۱، ص ۳۲، ۴۲ (با عنوان: «یک مدرک تاریخی راجع به صائب» به نقل از تذکره تذکره مذكرالاصحاب نسخه ذخیره در آکادمی علوم، تاجیکستان به شماره ۶۱۰، ورق ۱۷۴، ۱۷۵.

در ایران و آذربایجان و ترکیه و هندوستان درباره صائب، کتاب‌ها و مقالات بی‌شماری نوشته شده است و در فصل دوم (سبک صائب) پاره‌ای از این آثار بررسی شده است.

با تحقیقات به عمل آمده درباره صائب به این نتیجه می‌رسیم که درباره ابعاد و ویژگی‌های سبکی صائب محققین سخن بسیار گفته‌اند و حق مطلب را درباره این شاعر توانا به جا آورده‌اند؛ اما راجع به چگونگی کاربرد صنعت‌های ادبی و یا اوزان شعر او و چگونگی کاربرد قوافی، اثری که جامع موضوعات باشد موجود نبوده است. به همین دلیل محور اصلی این اثر پرداختن به این موضوعات می‌باشد.

تحقیقات صائب‌شناس در آذربایجان

با توجه به اینکه صائب اهمیت ارزش و جایگاه ویژه‌ای نزد مردم آذربایجان دارد که می‌توان عامل این شهرت را هم‌زمانی مردم آذربایجان با صائب تلقی کرد.

لذا تحقیقات زیادی درباره صائب در آذربایجان به عمل آمده است که شامل کتاب و یا مقاله است:

- ۱- مسیح آقامحمدی، صائب تبریزی و سبک هنرهای در شعر فارسی، آکادمی علوم جمهوری آذربایجان، ترجمه شهروز رشید.
- ۲- پروفیسور تورهان گنج‌های، کتاب سه مقاله، لندن، فصل ۱۲، ۱۹۹۱، ص ۳.
- ۳- حمید آراسلی صائب تبریزی، باکو، نشریات جمهوری ایران و آذربایجان، ۱۹۴۶.
- ۴- بالاش آذر اوغلو، صائب تبریزی بین صنعت دنیاسی، ترجمه به فارسی: دنیای صنعت در شعر صائب، باکو ۱۹۸۱.
- ۵- کتاب صائب تبریزی آذربایجان و جمهوری انسیکلو پدیاسی، ۸ جلد صفحه ۲۵۸.
- ۶- کتاب صائب تبریزی آذربایجان ادبیاتی تاریخی، در سه جلد، باکو ۱۸۵۶.

- ۷- کتاب صائب تبریزی ۱۷ و ۱۸ اثر تاریخ ادبیات آذربایجان، باکو ۱۸۵۶.
  - ۸- عباس میرزاپور، صائب لیرکاسی (=نغمه‌های صائب)، روزنامه‌های آذربایجان، ۱ تا ۱۹ شماره ۱.
  - ۹- غفار کندلی مقاله‌ای تحت عنوان یادداشت‌هایی پیرامون کلیات صائب تبریزی، نشریه اخبار آکادمی علوم س.س، آذربایجان، سری ادبیات و زبان و هنر شماره ۱ سال ۱۹۶۷، باکو، ترجمه سیروس مددی.
  - ۱۰- بالاش آذر، اعلو، اثر موسیقایی با نغمه‌های صائب.
  - ۱۱- اسماعیل جلیلی، تریزلی صائب (صائب تبریزی) با مقدمه‌ای از م.غ. فرزانه.
- به سبب شهرت و مساهات درین صائب تبریزی در کشور ترکیه، ترجمه و شرح‌هایی برای تدریس اشعار شاعر نوشته می‌شد، سه نسخه از دیوان ترکی صائب معرفی شده است. به گمان قوی این سه نسخه معرفی شده هر یک شرح دیوان صائب و هم برای تدریس است که به زبان ترکی عثمانی و عبارتند از:
- ۱- اولیاء چلبی، محمد ظلی بن درویش، سرخ‌نامه، ۱۳۱۴ق، استانبول ص ۲۵۳.
  - ۲- علی گنجه‌ای، تورک آماجی درگیسی، غزلیات ترکی صائب آگوست ۱۹۴۲، استانبول.
  - ۳- دیری اؤز، مسرت، صائبین تورکجه شعر لری، تورک کولتری انستیتومالاری، آنکارا ۱۹۷۸، ۱۹۷۷.
- در ایران نیز درباره صائب کتاب‌ها و مقالات و منتخبات بی‌شماری نوشته شده است که تعدادی از آنها به قرار زیر است:

منتخبات:

- ۱- اشعار برگزیده، به اهتمام حیدرعلی کمالی.
  - ۲- اشعار برگزیده صائب، به اهتمام زین العابدین مؤتمن با چاپ مجدد آن با نام گهرهای راز دریای اندیشه صائب.
  - ۳- منتخب سروده‌های صائب، گردآوری شهید نورانی.
  - ۴- صائب سخن می‌گوید، محسن رضایی.
  - ۵- شاهکارهای صائب و کلیم کاشانی، به اهتمام مهدی سهیلی.
  - ۶- گلچین صائب، به اهتمام زین العابدین مؤتمن.
  - ۷- ابیاتی از مولانا و صائب، به انتخاب حبیب یغمایی.
  - ۸- دیدگاه صائب در پرتو عرفا، تمسک و تفسیر آثار برگزیده صائب، از غلامرضا واحدی.
  - ۹- دویست و یک غزل، به انتخاب و شرح و تفسیر آیدرین کریمی.
  - ۱۰- صائب تبریزی غزل‌لری، ۱۷ غزل ترکی از صائب تبریزی گردآوری غلامرضا مخلص.
- فرهنگ‌نامه‌ها و مجموعه‌ها:
- ۱- نگاهی به صائب، علی دشتی.
  - ۲- فرهنگ اشعار صائب، احمد گلچین معانی، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
  - ۳- مجموعه صائب و سبک هندی، (مجموعه مقالات) به کوشش محمدرسول دریاگشت، انتشارات کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
  - ۴- مجموعه رنگین گل، گزیده اشعار صائب، انتخاب و توضیح محمد قهرمان.

ج- نوگرایی اثر:

تفاوت عمده این پژوهش با سایر پژوهش‌های دیگر در این است که می‌توان به جرأت گفت دو بخش اساسی آن برای اولین بار مطرح می‌گردد. اول واسطه‌های بلاغی و فنون ادبی در غزلیات صائب است که تاکنون به آن پرداخته نشده است و یکی از ویژگی‌های مهم سبکی شعر صائب که بر زیبایی کلام وی افزوده است، کاربرد انواع مختلف صنعت‌های ادبی است که حدوداً از ۲۲ آرایه ادبی در غزلیات خود بهره برده است. در این تحقیق پرکاربردترین صنعت ادبی شعر صائب تمثیل و تشبیه و کنایه سپس اغراق و مراعات‌النظیر و جناس و ایهام و ابهام‌تندی و حس‌آمیزی و تضاد پارادوکس و تلمیح و کم‌کاربردترین آنها مانند اعنات یا لزوم، لایانم و تضاد موازنه می‌باشد.

بعد دوم اهمیت اثر حاضر، پژوهش درباره اوزان شعر صائب و کشف علل استفاده از اوزان خاص و روانشناسی وزنی اشعار است. استخراج بسامد اوزان و زحافات غزل صائب از وجوه مهم و چشمگیر این تحقیق است. شاید بتوان گفت که پیش از این پژوهشی جامع و کامل و موشکافانه وجود نداشته است.

د- ارزش نظری و عملی:

شناخت ویژگی‌های سبکی غزل صائب از سه زاویه می‌باشد:

- ۱- شناخت و بررسی کیفیت کاربردی از صنعت‌های ادبی.
- ۲- شناخت وزن و موسیقی شعر صائب که بیانگر موسیقی شعر در سبک هندی و شاعران هم‌عصر وی است.
- ۳- تأثیر سبک کلامی و وزنی شعر صائب در سبک شاعران بعد از صائب و معاصر در شکلی تازه.

بررسی ویژگی‌های سبکی شعر و شناخت اوزان و موسیقی شعر صائب تبریزی است که واسطه‌های بلاغی در غزلیات وی می‌تواند جایگاه جدیدی را در تاریخ ادبیات فارسی به خود اختصاص دهد و از سوی دیگر الگویی برای کشف اوزان شعر سایر شاعران سبک هندی عصر صائب و شاعران پس از وی و معاصر باشد؛ به‌ویژه می‌تواند با وزن اشعار دیگر شاعران سبک هندی و حتی سبک‌های دیگر مقایسه شود.

ه - ساختار پژوهش:

ساختار اثر حاضر می‌تواند به عنوان کتاب آموزشی مورد استفاده استادان ادبیات فارسی، صائب پژوهان و دانشجویان رشته ادبیات فارسی در سطح دانشگاه‌ها قرار گیرد. این اثر می‌تواند منبع و آگهی معتبری برای تحقیقات و پژوهش‌های مشابه درباره دیگر شخصیت‌های ادبی گذشته و معاصر باشد.

غزل‌های صائب در این اثر و ابیات شاه، از این نسخه‌ها استفاده شده است:

- ۱- دیوان (۶ جلدی) صائب تبریزی، کوشش محمد قهرمان، انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۲- دیوان (۲ جلدی) صائب تبریزی به کوشش بهائی منصور، انتشارات سیمای دانش.
- ۳- دیوان صائب تبریزی با مقدمه امیری فیروزکوهی - انتشارات حیات.
- ۴- مجموعه رنگین گل، به کوشش محمد قهرمان، انتشارات سخن.
- ۵- منابع مرتبط زیادی که در کتاب‌نامه ذکر شده است.
- ۶- بعد از مقدمه نشانه‌های اختصاری قید شده است.
- ۷- شماره‌های مطلع‌های چهل غزل مربوط به وزن کاربردی آن غزل می‌باشد که در جدول بسامد اوزان نیز قید شده است.

فصل اول:

اختصاص دارد به احوال صائب و جایگاه او در ادب فارسی و آثار صائب و تأثیرپذیری صائب از پیشینیان و شاعران هم‌عصر خود و تأثیرگذاری سبک صائب در شاعران پس از او و شاعران معاصر.

فصل دوم:

به تحقیقات صائب‌شناسی و خصوصیات سبک غزل صائب از ابعاد مختلف اختصاص داده شده است. کلیاتی درباره صور خیال در شعر فارسی درج گردیده است تا این بحث راه‌گشایی باشد برای نحوه استفاده صائب از صنعت‌های ادبی که به طور مشروح بررسی شده است که مثال‌ها و شواهد زیادی برای سربک در نظر گرفته شده است. در ویژگی‌های سبکی به تأثیر ردیف و قافیه در شعر به ویژه ردیف قافیه‌های خاص شعر صائب پرداخته شده که منجر به خلق مضمون‌ها و صنعت‌های ادبی شده است و نیز تأثیر کاربرد حس آمیزی و همچنین واج‌آرایی یا نغمه حروف دو چندان به ریباب شعر او بخشیده است.

نمونه نثر صائب و ذکر عیوب شعر صائب و به‌سبب دیدگاه‌های بعضی از دانشمندان و صائب‌شناسان پایان بخش این فصل است.

فصل سوم:

مبانی وزن شعر فارسی و تاریخ پیدایش عروض در غزل فارسی و چگونگی وزن شعر فارسی پیش از اسلام در این بخش آمده است. بخش دیگر این باب به وزن و موسیقی شعر صائب و علت‌های استفاده از اوزان خاص و نمودار تقطیع چند غزل و اوزان چهل مطلع از غزلیات صائب اختصاص دارد و سرانجام پیوند وزن و مضمون در شعر صائب بررسی شده است.

الحاقی: شرح اوزان ۲۱ گانه غزلیات صائب تبریزی در نمودار تقطیع ۴۰ مطلع از مجموعه غزلیات در پایان آمده است.

علائم اختصاری:

(س) اصطلاحات عرفانی، محمد سجادی.

(ن) فرهنگ نفیسی.

(بح) بهار عجم - بحر عجم.

(ق) محمد قهرمان.

(ل) لغت نامه، هخدا.

(م) فرهنگ معین.

(آ) فرهنگ آندراج.

(ص) فرهنگ اشعار صائب تبریزی.

(ام) امثال و حکم دهخدا.

(ان) فرهنگ اشعار صائب تبریزی.

(رگ) گزیده اشعار صائب، مجموعه رنگین گل.

(ج) جلد.